

Material docent

GUIA DE TUTOR-UNIVERSITAT PRÀCTIQUES EXTERNES D'EDUCACIÓ SOCIAL

Barcelona, març de 2013

Aquesta obra està subjecte a una llicència de Creative Commons:

Reconeixement-NoComercial-CompartirIgual 3.0 No adaptada de Creative Commons

Costa,S.; Novella, A.; Forés, A.; Cabrera, O.; Ballester, M. y Ciurana, A.; Folgueiras, P. y Castaño, C. (2013) *Guia de Tutor-Universitat Pràctiques Externes d'Educació Social*. Barcelona: Universitat de Barcelona. Dipòsit Digital: <http://hdl.handle.net/XXXXXXXXXXXXXX>

Aquesta guia docent s'ha elaborat en el marc dels projectes «L'avaluació formativa a les pràctiques externes: ampliació dels quaderns formatius del Pràcticum» (2011 PID-UB/97), amb el suport del Programa de Millora i Innovació Docent (PMID) del Vicerectorat de Política Docent i Científica de la Universitat de Barcelona, i «Fortaleciendo las prácticas de educación social: Tejiendo la corresponsabilidad en la formación de las competencias y la empleabilidad desde la universidad y el mundo laboral» (CAIE114), amb el suport del Ministeri d'Educació.

INDEX

INTRODUCCIÓ.....	3
I. LES PRÀCTIQUES EXTERNES EN EDUCACIÓ SOCIAL.....	4
II.a LES PRÀCTIQUES EXTERNES I.....	5
II.b LES PRÀCTIQUES EXTERNES II.....	6
III. COMPETÈNCIES FORMATIVES EN LES PRÀCTIQUES EXTERNES	7
IV. ACOMPANYAMENT AL LLARG DEL PROCÉS FORMATIU	8
V. EL TUTOR/A DE LA UNIVERSITAT I LA SUPERVISIÓ	9
VI. L'ESPAI DEL SEMINARI.....	10
VII. FUNCIÓ DOCENT DEL TUTOR UNIVERSITAT.....	11
VIII. PRESENT FUTUR D'UNA FORMACIÓ PRÀCTICA	14
VIII. BIBLIOGRAFIA.....	15

INTRODUCCIÓ

La Guia de suport a les pràctiques externes d'educació social, neix de la voluntat de la coordinació de pràctiques i de l'equip docent de Pràctiques externes I, que durant el curs 2011-2012 decidiren recollir i sistematitzar les pràctiques docents dels espais de seminaris.

La guia didàctica s'adreça a docents que acompanyen processos formatius en els espais de les pràctiques i per fer-ho tenen l'espai grupal d'un taller o seminari, espai per excel·lència on es porta a terme l'acompanyament i la "supervisió".

El material docent consisteix, en un recull de fitxes didàctiques elaborades des de l'òptica de les competències, objectius i continguts que es pretenen desenvolupar i acompanyar al llarg de les pràctiques externes d'educació social i en consonància amb les competències professionalitzadores del Grau d'educació social. La mostra que s'inclou en aquesta guia no és la representativa de tot el conjunt de pràctiques docents que es poden arribar a desenvolupar en un espai de seminari i per tant resta la possibilitat de continuar ampliant amb noves estratègies, dinàmiques o instruments de treball.

La primera part d'aquesta guia, inclou la contextualització de les pràctiques en el sí de la formació professionalitzadora de l'educador/a social a la Universitat de Barcelona, diferenciant les competències, objectius i continguts específics per a les pràctiques externes I (realitzades a 3er del grau d'educació social). A continuació s'emmarca l'origen i ús d'aquest material en la raó de ser de la supervisió entesa com l'espai des d'on s'acompanya a l'estudiant en el seu desenvolupament personal i professional tenint com a mitjà els seminaris de les pràctiques i la pluralitat de metodologies i dinàmiques de treball que permeten treballar els objectius i continguts de les pràctiques.

Previ a la presentació de les fitxes, s'inclou els criteris que s'han seguit per elaborar la fitxa així com la distribució a través de la idea de procés i itinerari formatiu.

LES PRÀCTIQUES EXTERNES EN EDUCACIÓ SOCIAL

El pràcticum és un punt de partida en la carrera professional de cada estudiant, a través del qual comença a adquirir experiències; resoldre situacions, planificar actuacions, desenvolupar programes, acompanyar persones en el seu procés, etc. Aquesta experiència permet a l'estudiant tenir els elements bàsics per iniciar-se en la professió.

Les pràctiques externes d'Educació Social es proposen oferir als estudiants un espai d'intervenció socioeducativa per mobilitzar els recursos teòrics, pràctics i experiencials que acumulen, tant de la formació teòrica a la universitat, com de la seva trajectòria professional i personal. També és un espai formatiu que facilita l'adquisició de les competències específiques del perfil professional de l'educador/a social, essencials per a la capacitació professional i per a la construcció de la identitat professional.

A partir de la retroalimentació entre la teoria i la pràctica, l'estudiant dona sentit als aprenentatges que ha fet i que continua fent. Interpreta la realitat social per actuar i, des de l'acció, genera coneixement teòric per explicar-la, repensar-la i millorar l'acció educativa.

Els objectius de la formació pràctica en el grau d'Educació Social són que l'alumnat pugui:

- Vincular-se a un espai d'intervenció socioeducativa i intervenir-hi
- Mobilitzar recursos (coneixements, actituds i valors) per funcionar en diferents situacions d'aquest espai
- Adquirir competències específiques del perfil professional
- Integrar i posar en pràctica aprenentatges d'altres matèries
- Afavorir la relació entre teoria i pràctica
- Exercitar una actitud crítica i reflexiva
- Desvetllar una actitud oberta i innovadora (emprenedoria)

El següent gràfic presenta la distribució de les assignatures obligatòries del grau d'Educació Social i permet reconèixer el tipus d'aprenentatges i competències que l'alumnat ha d'estar en situació de posar en pràctica en els centres de pràctiques:

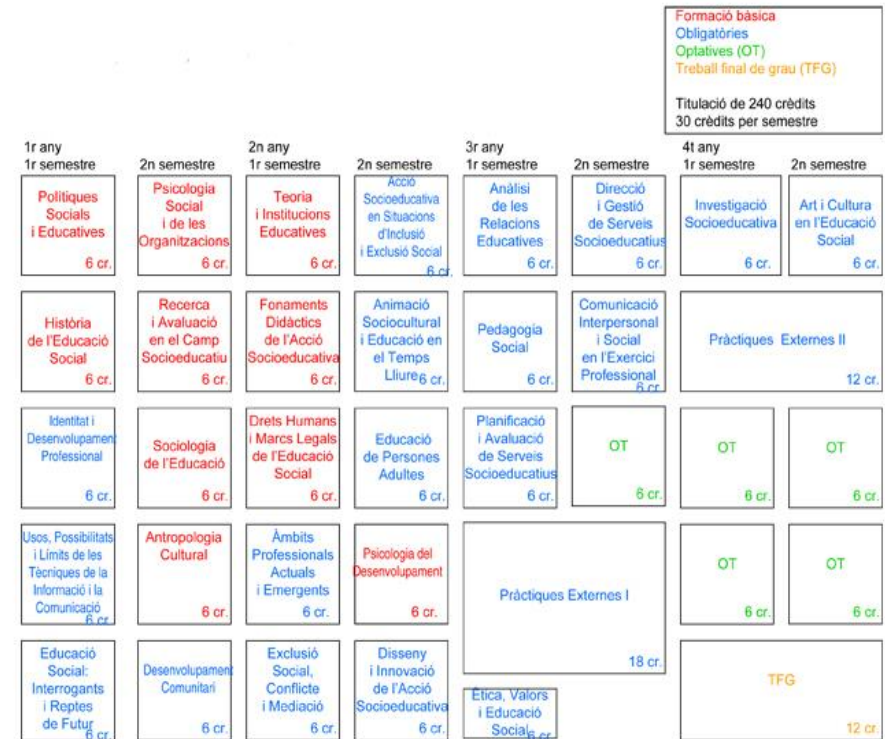

Figura 1. Estructura del grau d'Educació Social

II.a LES PRÀCTIQUES EXTERNES I¹

Les Pràctiques Externes I (PEI) representen una immersió en la pràctica professional d'un educador. L'estudiant adquireix autonomia en la seva intervenció pràctica, mitjançant la maduració de les seves competències i amb acompanyament del tutor de centre. A partir d'una acció o d'un programa que s'estigui executant en el centre, l'alumne fa una avaluació i presenta propostes de millora. L'estudiant va al centre dos dies per setmana i fa un total de 295 hores de permanència. També assisteix a un seminari setmanal de dues hores.

Centre	Seminaris-Universitat	Treball autònom
2 dies/setmana Dilluns i dimarts 4 setmanes intensives (oct. i febr.) Total: 295 hores (147 per semestre)	1s 2 h/setmanal 2s 2 h/quinzenal Total: 56 hores	70 hores

Taula 4. Estructura organitzativa de les Pràctiques Externes I

QUINS SÓN ELS OBJECTIUS D'APRENTATGE?

- *Objectius referits a l'aprenentatge de coneixement: què ha de saber l'estudiant?*

- Adquirir la terminologia específica i els conceptes fonamentals sobre l'àmbit d'intervenció.
- Aprofundir en aspectes teòrics i pràctics com a vertebradors de les accions, metodologies i estratègies en el context socioeducatiu.
- Comprendre els elements i les condicions que optimitzen el desenvolupament de la pràctica professional

- *Objectius referits a l'aprenentatge de procediments: què ha de saber fer?*

- Analitzar el sentit, la finalitat i els trets característics de l'àmbit i l'exercici professional.
- Dissenyar, planificar, desenvolupar i avaluar accions socioeducatives i projectes d'intervenció segons les necessitats de la realitat educativa i els acords presos amb l'equip professional.
- Complementar el procés de construcció de la pròpia identitat com a educador social.

- Identificar i descriure el paper de l'educador social dins de l'equip professional i del treball en xarxa.

- *Objectius referits a l'aprenentatge d'actituds, valors i normes de comportament: com ha d'actuar? com ha d'estar? com ha de ser?*

- Prendre consciència de l'actuació professional des dels principis del codi deontològic.
- Desenvolupar una actitud reflexiva i crítica davant les intervencions socioeducatives observades en els professionals del centre i en les pròpies de l'alumne.
- Reflexionar sobre el procés formatiu en el marc de les pràctiques i el desenvolupament de les competències professionals.

EN QUINS CONTINGUTS HA D'APROFUNDIR?

- *Els elements teoricopràctics de l'àmbit d'intervenció.*

- *L'aproximament a la realitat: anàlisi del context, el centre i les persones implicades*

- El coneixement de l'entorn comunitari i la xarxa social més propera; dels altres recursos socioeducatius pertanyents al mateix àmbit; del circuit, les vies d'accés i els criteris d'accés al recurs.
- La finalitat i l'encàrrec social i institucional del centre o servei.
- La ubicació del centre, servei o projecte de pràctiques en el context comunitari.
- El coneixement del context jurídic i legislatiu que regula la pràctica del centre o servei; del projecte educatiu del centre o servei, finalitats, marcs de referència teòrics...; de la figura de l'educador social en el si del centre o servei: competències, funcions i responsabilitats, tasques que desenvolupa.
- El coneixement humà i social de les persones amb qui treballarà en el si del centre o servei.
- El context quotidià del centre o servei: el dia a dia i el sistema de relacions educatives.

- *El vincle educatiu: teixint relacions socioeducatives*

- El concepte de vincle.
- La construcció del vincle: establiment, evolució, maduració i tancament.
- Les oportunitats i els límits del vincle educatiu.
- El professional: arquitecte i analista de vincles en la relació educativa
- La coresponsabilitat en el vincle: cedint i assumint responsabilitats.

- *La detecció de necessitats, interessos i possibilitats*

- El coneixement de la realitat social, la problemàtica, la necessitat que s'atén des del centre o servei. L'anàlisi de les causes que les provoquen, de les conseqüències i de la seva complexitat.
- La detecció de necessitats, interessos i possibilitats.
- Instruments per a l'anàlisi de necessitats, interessos i possibilitats.

- *El disseny i la planificació d'un projecte*

- El disseny d'un projecte partint del coneixement aprofundit d'un context.
- Les parts d'un preprojecte. La sistematització i fonamentació del projecte.
- La tasca educativa: activitats, programacions, estratègies educatives i recursos educatius.
- L'avaluació: procés permanent en el disseny i execució del projecte

- *L'experiència viscuda: desenvolupament professional i anàlisi del procés formatiu*

- Itinerari del procés d'aprenentatge, que quedarà plasmat en un treball formatiu (memòria i projecte).
- Els dilemes, les situacions educatives quotidianes, la resolució de conflictes, l'acompanyament...
- Anàlisi de l'experiència professional: anàlisi i autoregulació de les competències desenvolupades...

¹ Aquest apartat s'ha elaborat a partir del pla docent de l'assignatura proposat per la coordinació del Pràcticum, analitzat i consensuat per l'equip docent en el curs 2011-2012, i pel Consell d'Estudis (juliol, 2011).

11.b LES PRÀCTIQUES EXTERNES II²

En les Pràctiques Externes II (PEII) l'estudiant tindrà més autonomia i major grau de responsabilitat per actuar en la pràctica professional. A partir d'un anàlisi de necessitats i amb l'acord del centre, l'estudiant ha d'elaborar una proposta de millora que després haurà d'implementar i avaluar.

L'estudiant fa un total de 184h de pràctiques al centre. Durant el primer semestre, passa tres dies a la setmana al centre. En el segon semestre, en canvi, només va al centre per a possibles tutories amb el tutor de centre, per consultar documentació i per presentar el seu treball davant de l'equip de professionals. Durant tot el curs assisteix a un seminari setmanal de dues hores.

Centre	Seminaris-Universitat	Treball autònom
3 dies/setmana durant el 1r semestre Dilluns, dimarts i dimecres 5h durant el 2n semestre	1s 2 h/setmanal 2s 2 h/quinzenal	59 hores
Total: 200 hores	Total: 36hores	

Taula 5. Estructura organitzativa de les Pràctiques Externes II

QUINS SÓN ELS OBJECTIUS D'APRENTATGE?

- *Objectius referits a l'aprenentatge de coneixement: què ha de saber l'estudiant?*

- Dominar la terminologia específica i els conceptes fonamentals.
- Integrar els aspectes teòrics i pràctics com a vertebradors de les accions, metodologies i estratègies en el context socioeducatiu.
- Comprendre els elements i les condicions que optimitzen la pràctica professional.

- *Objectius referits a l'aprenentatge de procediments: què ha de saber fer?*

- Copsar el sentit, la finalitat i els trets característics de l'àmbit i l'exercici professional.
- Dissenyar, planificar, desenvolupar i avaluar accions socioeducatives i projectes d'intervenció d'acord amb les necessitats de la realitat educativa, els acords presos amb l'equip professional i els criteris de qualitat.
- Retroalimentar el procés de construcció de la pròpia identitat com a educador social.
- Analitzar i sistematitzar les accions de l'educador dins de l'equip professional i la xarxa.

- Identificar els diversos nivells i àmbits d'actuació dels educadors socials (intervenció, coordinació, direcció, treball en xarxa, etc.).

- *Objectius referits a l'aprenentatge d'actituds, valors i normes de comportament: com ha d'actuar? com ha d'estar? com ha de ser?*

- Ser coherent en l'actuació professional des dels principis del codi deontològic.
- Actuar des d'una actitud reflexiva i crítica davant les intervencions socioeducatives observades en els professionals del centre i en les pròpies de l'alumne.
- Optimitzar el procés formatiu en el marc de les pràctiques i el desenvolupament de les competències professionals.

EN QUINS CONTINGUTS HA D'APROFUNDIR?

- *La construcció de l'opció conceptual com a professional dels elements teoricopràctics de l'àmbit d'intervenció.* (Transferència de les competències adquirides en les Pràctiques Externes I a un nou àmbit o realitat d'intervenció)

- *Coneixement i anàlisi del context, el centre i les persones implicades.* (Transferència de les competències adquirides en les PEI a un nou àmbit o realitat)

- *Teixint vincles, enfortint les relacions educatives.*

- *La detecció de necessitats, promovent possibilitats i assumint responsabilitats.* (Transferència de les competències adquirides en les PEI a un nou àmbit o realitat)

- *El desenvolupament del projecte d'intervenció, promovent la reflexió.*

- De la planificació a l'execució. Reajustament, modificacions i adaptacions.
- La complexitat i la incertesa en tot procés de relació educativa.
- Els límits de l'acció educativa.
- Les possibilitats creadores i transformadores de l'acció educativa.
- L'educació social, per què en aquest context?
- Dilemes.
- Les meves pròpies teories i constatacions.
- Les meves competències i les que observo i veig posar en pràctica en els altres.
- La valoració del projecte d'acció. Els objectius plantejats, els resultats obtinguts, el procés viscut.

- *Recollint i construint discurs des de l'acció-reflexió: el desenvolupament professional i l'anàlisi del procés formatiu*

- L'avaluació del procés formatiu propi en relació amb: jo com a educador o educadora, la meua relació amb el centre i els diferents agents interns i externs, la meua relació amb les persones ateses; en relació amb el projecte d'acció i en relació amb el desenvolupament dels encàrrecs del Pràcticum.
- El treball en l'acomiadament i el tancament de processos i relacions establertes.
- La relectura de la pràctica desenvolupada, de les reflexions recollides i de la construcció de posicionaments propis respecte als continguts de l'educació social.

² Aquest apartat s'ha elaborat a partir del pla docent de l'assignatura proposat per la coordinació del Pràcticum, analitzat i consensuat per l'equip docent en el curs 2011-2012, i pel Consell d'Estudis (juliol, 2011).

III. COMPETÈNCIES FORMATIVES EN PRÀCTIQUES EXTERNES

Les pràctiques externes per competències són un dels elements clau de la formació integral per a la professió. És una eina bàsica per a l'articulació de l'aprenentatge de l'estudiant, ja que és l'espai on es posen en joc aquestes competències. Permet el intercanvi entre el món acadèmic i el professional, duent a terme l'exercici de reflexió sobre l'acció per dotar-la de contingut teòric, a la vegada que es reconstrueix des de l'experiència. Aquesta retroalimentació facilita a l'estudiant donar sentit als aprenentatges que ha fet, i que continua fent. També li permet interpretar la realitat social per actuar i, des de l'acció, retroalimentar el marc teoricopràctic de referència.

Les pràctiques externes són un punt de partida en la carrera professional de cada estudiant, a través del qual comença a adquirir experiències, resoldre situacions, planificar actuacions, desenvolupar programes, acompanyar persones en el seu procés. Aquesta experiència permet a l'estudiant tenir els elements bàsics per iniciar-se en la professió.

Pretenem avaluar les competències que es posen en marxa en els diferents moments del procés de les pràctiques del grau d'Educació Social. Per això, hem definit uns àmbits amb uns estàndards en clau de competències per anar mesurant el procés i el resultat dels aprenentatges de l'alumnat. A les pràctiques acompanyarem el desenvolupament de les competències vinculades a l'experiència i a un context determinat, amb una orientació clara a la resolució de problemes. Des d'aquesta perspectiva, una persona serà competent si és capaç de mobilitzar i fer servir amb èxit els seus recursos (coneixements, procediments, habilitats, actituds) en l'execució real d'activitats pròpies de l'exercici professional.

Algunes d'aquestes competències les aportarà cada estudiant des del començament de les pràctiques, partint de les seves experiències i preparació anteriors, i hauran d'emergir i evolucionar en les pràctiques externes mitjançant el contacte amb la realitat professional a la qual ha de fer front.

De cada competència aportem els criteris que ens permetran establir un judici de valor amb relació als resultats assolits: l'estàndard d'avaluació. Aquests criteris ens ajuden a establir el nivell en què s'han d'assolir uns resultats d'aprenentatge i, per tant, a poder considerar si s'ha adquirit la competència a la qual està associada.

En les pràctiques del grau d'Educació Social les competències que els diferents actors ens proposem impulsar són les següents:

Anалitzar i sintetitzar la informació	<ul style="list-style-type: none"> - Actitud exploratòria cap a la institució de pràctiques i el seu context. - Comprensió del seu projecte educatiu i de l'àmbit on es fan les pràctiques. - Aprofundiment en la lectura de textos sobre l'àmbit d'intervenció i de la professió. - Capacitat de gestionar la informació: recerca i selecció, ús de les TIC, elaboració d'informes. - Actitud crítica i respectuosa davant la informació i les fonts de les quals prové.
Participar i organitzar la tasca	<ul style="list-style-type: none"> - Capacitat d'imaginar una seqüència d'actes amb antelació i ordenar-los de forma coherent i precisa, partint d'un procés de detecció i anàlisi. - Presa de decisions a partir d'objectius, amb implementació d'activitats, gestió de recursos i una avaluació per a la millora. - Capacitat de gestionar els temps i l'acompliment dels encàrrecs de forma racional. - Actitud progressiva d'autonomia sabent resoldre situacions imprevistes. - Elaboració d'un projecte de millora a partir d'una anàlisi de necessitats.
Resoldre problemes i prendre decisions	<ul style="list-style-type: none"> - Anàlisi de situacions de conflicte i proposta d'estratègies de negociació i resolució. - Capacitat de preveure les situacions conflictives i posar-hi recursos per evitar-les. - Actitud progressiva d'autonomia sabent resoldre situacions imprevistes. - Consciència de les pròpies limitacions i de la necessitat de treballar en equip. - Guany progressiu d'autoritat professional en la intervenció amb les persones ateses.
Anалitzar les pròpies intervencions i les dels altres	<ul style="list-style-type: none"> - Observació, anàlisi escrita i sistematització de la pràctica de l'educador social. - Coneixement i assumpció del codi deontològic que avala l'acció socioeducativa. - Detecció i reconeixement dels errors propis i dels altres, per aprendre d'aquests errors, en una evolució cap a la millora de la tasca professional. - Identificació dels factors contextuals i personals que condicionen la intervenció.
Treballar en equip	<ul style="list-style-type: none"> - Capacitat d'identificar les funcions i responsabilitats dels membres de l'equip educatiu. - Acceptació de les aportacions dels altres i dels acords que es prenen en equip. - Actitud de coresponsabilitat dins l'equip de professionals. - Capacitat d'escolta, empatia i assertivitat en reunions del grup de treball. - Davant situacions de conflicte, capacitat per saber demanar ajuda i compartir la intervenció amb altres professionals.
Gestionar les emocions	<ul style="list-style-type: none"> - Capacitat d'acompanyar els processos dels altres amb una distància emocional òptima. - Actitud dialogant i conciliadora davant situacions de tensió. - Capacitat per saber demanar ajuda a l'equip davant situacions estressants. - Regulació de les pròpies emocions al llarg de les pràctiques, especialment en situacions d'especial càrrega emotiva. - Actitud de motivació i d'implicació, assolint cada cop més autoconfiança.
Actuar d'acord amb el perfil professional	<ul style="list-style-type: none"> - Coneixement identitari de la pedagogia i l'educació social a escala nacional i internacional. - Coneixement de la legislació relacionada amb la pràctica professional. - Posada en marxa d'habilitats, actituds i valors relacionats amb l'exercici professional d'acord amb el codi deontològic i els aprenentatges dels diferents cursos del grau.

Taula 3. Les competències que s'impulsen en les pràctiques externes.

IV. ACOMPANYAMENT AL LLARG DEL PROCÉS FORMATIU

La principal funció del tutor/a UB és l'acompanyament de l'estudiant en el seu procés formatiu a través d'unes pràctiques professionalitzadores. Assumir aquesta responsabilitat implica participar directament d'un projecte educatiu i de l'establiment d'una relació educativa amb tots i cadascun dels estudiants assignats i al mateix temps una pràctica educativa també col·lectiva de tot un grup que s'anirà construint.

La funció docent en el marc de les pràctiques externes comporta l'acompanyament de l'estudiant per posar en relació i integrar tots els aspectes conceptuals i metodològics que emergeixen en l'exercici professional. Aquest acompanyament implica tenir molt present que, per als estudiants, les pràctiques són un moment molt esperat i desitjat; és una oportunitat que els permet veure la realitat professional des d'una perspectiva privilegiada que els ofereix, simultàniament, un primer contacte amb el món laboral i un espai d'aprenentatge i de reflexió sobre la professió. Ser tutor UB de pràctiques implica ser un referent al llarg del procés formatiu de l'estudiant. En aquest procés, s'aniran oferint eines i pautes perquè l'estudiant pugui iniciar un procés d'immersió que vagi de l'observació a la implicació cada cop més autònoma i professional. I s'anirà vetllant perquè faci un procés formatiu reflexionat en què la transferència de competències li permeti aplicar tots els coneixements que ha adquirit i que, amb la pràctica, podrà resignificar i reconceptualitzar. En definitiva, una de les principals funcions dels tutors UB és provocar la reflexió del procés de transferència de competències i del procés de construcció de la identitat professional dels estudiants d'Educació Social

La funció docent del tutor UB es desenvolupa als seminaris, però no només en aquest espai. N'hi ha d'altres on la funció docent també pren gran rellevància, com són: la supervisió del treball autònom de l'estudiant, les tutories individualitzades, les coordinacions amb els tutors professionals i les trobades conjuntes. En tots aquests espais s'haurà d'acompanyar l'estudiant i el tutor professional per tal que tots tres agents impulsin el pla de pràctiques en l'experiència concreta i singular de cada estudiant. D'alguna manera, el tutor UB és el director d'orquestra o el guionista del procés d'ensenyament-aprenentatge per tal que l'obra tingui harmonia.

Les pràctiques externes, en la majoria dels casos, generen una certa incertesa i un qüestionament personal. També és funció dels tutors UB promoure espais d'acompanyament grupal o individual sobre aspectes més emocionals que emergeixen en el si del procés. Com a persona de referència, l'estudiant espera del tutor que sigui a prop, que l'acompanyi i que li respongui els dubtes i interrogants que li apareixen al llarg del procés.

Ser tutor UB suposa confiar en les pròpies capacitats docents per acompanyar els estudiants i per incorporar propostes docents que es generin en el si del mateix grup de seminari. Això no vol dir delegar en el grup la responsabilitat docent, sinó convidar-lo a ser coresponsable de la seva formació i a impulsar el treball cooperatiu en el si del grup, competència que qualsevol educador social hauria de tenir.

V. EL TUTOR/A DE LA UNIVERSITAT I LA SUPERVISIÓ

La supervisió contribueix a la formació i al creixement professional, a partir d'un procés en què els tutors de la universitat ajuden a definir i a instrumentalitzar la intencionalitat educativa en la planificació de les accions o intervencions. Els objectius generals de la supervisió són que l'estudiant sigui capaç de:

- Construir i revisar permanentment un marc conceptual suficient que li permeti desxifrar la realitat dels diferents sistemes (població, professional, intervenció, marc) i subsistemes amb els que es troba i anticipar la seva acció sobre els mateixos.
- Construir un marc metodològic, tècnic i instrumental, a partir del qual operativitzar el seu marc teòric i organitza les seves accions.
- Revisar els propis valors i actituds; acceptar i respectar els de la població a la que dirigeix el servei d'atenció; desenvolupar actituds pròpies, coherents amb la finalitat de la intervenció que porta a terme; explicitar la revisió de les seves pròpies actituds davant la població objecte de la seva intervenció social.
- Interioritzar els repertoris d'acció necessaris per a intervenir en cada subsistema. Aquest objectiu implica la consolidació i el desenvolupament de capacitats bàsiques per a la realització de la seva acció professional.

Aquestes objectius s'emmarquen en un model de supervisió vinculat al desenvolupament que requereix el reconeixement de la necessitat d'interdependència entre el currículum i l'ensenyament, entre l'assignatura i el mètode, entre l'allò teòric i l'allò pràctic, entre l'allò cognitiu i el que és afectiu, entre les destreses i les idees. Es basa en un procés educatiu, gràcies al qual, la persona aprèn i va adquirint capacitat de donar significat a l'experiència i de dirigir el curs de noves experiències d'una manera més òptima.

Kisnerman (1999) parla de la supervisió d'estudiants amb uns clars objectius d'aprenentatge. Aquests, segons l'autor es contextualitzen en un procés que construeixen el tutor de la universitat i els estudiants, entesos com a sistemes que interactuen, ensenyant i aprenent recíprocament, retroalimentant-se mútuament en la pràctica. La supervisió apareix, així, com una construcció en la que el supervisor i els supervisats desenvolupen la capacitat de portar a terme aprenentatges significatius

en una àmplia gamma de situacions i circumstàncies. En aquest sentit, un dels objectius de la supervisió és contribuir a l'adquisició de competències comunicatives, ja que tan sols si s'aconsegueix aquesta competència es podrà participar en el món de la vida compartida i, d'aquesta manera, aconseguir una acció emancipadora (Habermas, 2001). A partir d'aquesta competència comunicativa, l'estudiant adquireix la identitat professional i «aprèn a ser, sabent com actuar».

La supervisió a la Universitat és el marc en què s'ha d'afavorir l'elaboració teòrica a partir de la reflexió en i des de la pràctica, desenvolupant el pensament crític de la intervenció i dels professionals. Es caracteritza per espais en els quals es pot reflexionar sobre les actuacions en els centres i acompanyar l'estudiant en la construcció d'un saber teoricopràctic que li permeti tornar a la realitat pràctica amb més seguretat i referents.

Els espais que hem obert perquè en l'itinerari acadèmic l'estudiant estigui acompanyat són:

- Els seminaris, on es desenvolupa la proposta curricular a partir dels continguts que aporten els estudiants de la pràctica.
- Les tutories individualitzades, en les quals es pot fer un seguiment proper de les necessitats educatives que té l'estudiant.

Si atribuïm a la supervisió una funció central per a la transferència de les competències en els estudiants, és important que de forma intencionada organitzem i planifiquem la supervisió a partir de les competències que ens proposem desenvolupar i al mateix temps que tinguem cura de les estratègies educatives que farem servir per a dur-ho a terme.

V • L'ESPai DELS SEMINARIS

Els seminaris són un espai grupal de reflexió teòrica sobre la pràctica i de diàleg permanent amb un mateix, amb els altres i amb el context on s'està immers. El tutor de la universitat ha de crear les condicions perquè sigui un espai d'aprenentatge, i per tant, un procés de referència clau per a l'estudiant. Aquest, viu una experiència molt intensa amb l'exercici professional en l'espai de les pràctiques. És en l'espai de seminari on l'estudiant aporta tot allò que ha experimentat i descobert, essent un espai d'ajuda mútua, a la vegada que un espai formatiu i d'aprenentatge. En el seminari, els tutors de la universitat acompanyen tant el procés d'immersió i d'observació participativa de l'estudiant en la realitat social i educativa, com el procés de creació i aplicació d'una proposta socioeducativa. A més, en els seminaris se l'acompanya en la transferència i el desenvolupament de competències professionals bàsiques, com per exemple: la reflexió, l'observació, la crítica, l'adaptació a la realitat, la flexibilitat, la interpel·lació i la interrelació de sabers.

Els espais de seminari són un autèntic espai d'anàlisi de la realitat i pràctica professionals. Inclou també la introspecció del procés personal i professional dels estudiants, i al mateix temps, el procés col·lectiu de constituir-se com un grup de treball que permeti treballar les competències que es van adquirint i aquelles que es posen en joc, els processos d'aprenentatge, la interpel·lació i la interrogació constants, les noves propostes o creacions y la seva aplicació.

Els seminaris mai són iguals i no podem pretendre que ho siguin. Cada curs i cada grup aporten elements propis i particulars que fan que la relació educativa sigui única i irreplicable; que els continguts que es construeixin siguin aquells que el grup i cada participant aporta i tenen sentit per al desenvolupament formatiu; que les propostes educatives i formatives siguin les que es derivin del potencial humà del grup, etc.

Els seminaris són un mar d'oportunitat i reptes que permetran a cada estudiant aprofitar el que emergeixi en aquest espai, a partir de les seves necessitats, dels seus interessos, del seu bagatge i disposició. Per això, és necessari que cada participant, cada estudiant, decideixi conscientment a quin grau d'implicació i dedicació es compromet. Aquesta és una altra de les particularitats per les quals el seminari té un valor especial.

Els objectius generals dels seminaris són:

- Ajudar a aclarir o formular o expressar motivacions, expectatives i objectius individuals davant de les pràctiques.
- Reflexionar sobre les competències de l'educador social en l'àmbit en que desenvolupa les pràctiques.
- Emmarcar el procés de pràctiques en un procés d'investigació-acció.
- Emmarcar el treball de pràctiques
- Situar les pràctiques en el context institucional i orientar la seva anàlisi.
- Acompanyar la integració de l'alumnat en el centre de pràctiques i reflexionar sobre la seva relació amb aquest, amb l'equip i amb les persones que acompanya.
- Situar els processos d'acció educativa que es fan als centres en un marc teòric que permeti analitzar-los i comprendre'ls.
- Acompanyar els processos de disseny, implementació i avaluació de propostes educatives.

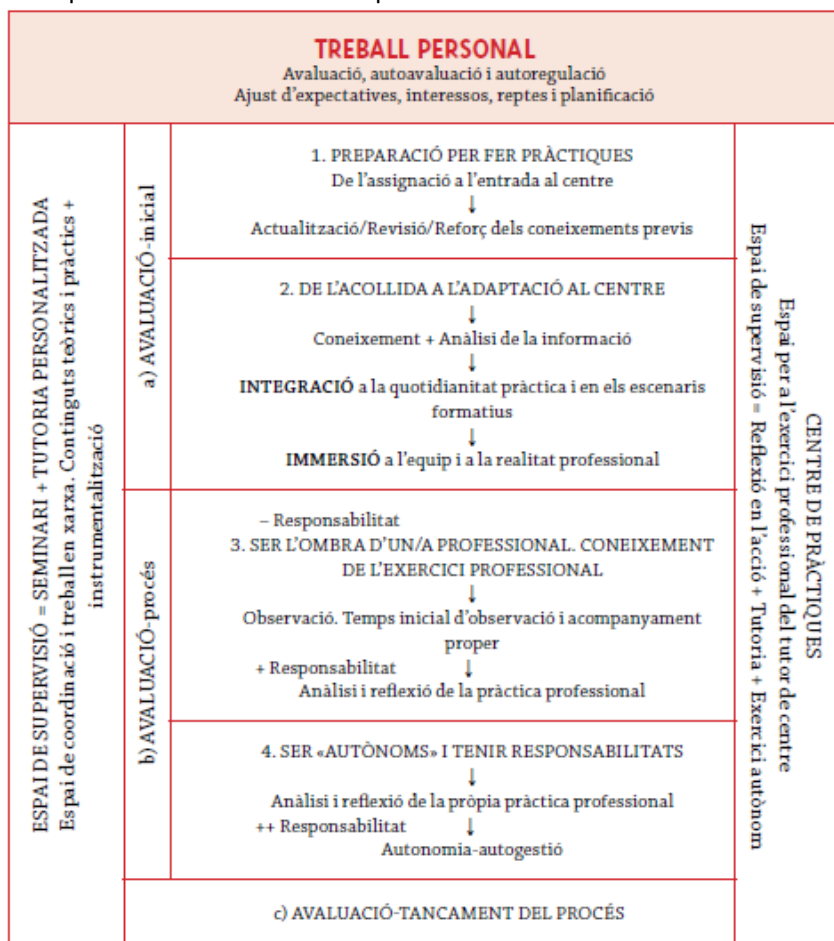
Les metodologies utilitzades en els seminaris són diverses. Totes tenen la finalitat de dinamitzar un espai de trobada grupal on es treballin els diferents continguts i es generin en els participants aprenentatges significatius. Per aconseguir-ho, es fa necessari promoure dinàmiques i metodologies participatives. La responsabilitat ha de recaure en el grup, el qual es va autogestionant. Així, es contribueix a crear un sentiment de pertinença al grup de treball, en què serà possible plasmar allò que es viu, l'experiència que es va construint i les competències que es van posant en joc, individualment i com a referent per als companys de grup.

Els seminaris, en l'actualitat, són una matriu de pensament per a l'estudiant. En qui es potencien les seves competències d'autonomia professional, formativa i creativa. Cada seminari pren formes diferents, però comparteix un marc de funció docent que fa que l'estudiant passi de ser el centre de l'aprenentatge, a impulsar l'aprenentatge com un agent formatiu més. En definitiva, els seminaris afavoreixen la construcció de la identitat professional de l'estudiant i, per això, resulten significatius per a tots els implicats.

L'espai de seminari és un espai privilegiat per poder convertir l'acte d'ensenyar i aprendre en una experiència compartida.

VI. FUNCIÓ DOCENT DEL TUTOR-UNIVERSITAT

L'acció docent compren des del primer contacte amb l'estudiant fins al moment de l'avaluació final. En aquest procés, el tutor planifica l'aprenentatge per mitjà de la identificació d'estratègies per facilitar la transferència de competències a la pràctica, l'acompanyament en l'acció i l'avaluació continuada dels aprenentatges. El següent quadre representa els diferents moments de la funció docent. Tot seguit, descriurem cada un d'aquests moments i les seves particularitats.

Abans de la incorporació de l'estudiant al centre de pràctiques, és aconsellable que faci una **visita al centre** per tal de conèixer les instal·lacions i l'equip professional. En

aquesta trobada, tutor i estudiant es formen una primera impressió de l'altre i exposen els seus interessos i compromisos.

Moment 1: ACOLLIDA

De la representació a la concreció i immersió de l'exercici professional

Aquest moment obre un període intens on el tutor ha de vetllar per garantir la integració i immersió de l'estudiant en la quotidianitat de la pràctica, en l'equip i en la realitat d'intervenció. Les funcions del tutor s'han de centrar en:

- **Actualitzar i consensuar el pla de pràctiques.** En una primera entrevista, i en posteriors encontres, s'ha d'explicitar la proposta formativa ja actualitzada i consensuada per l'equip professional. Després serà necessari consensuar-la amb l'estudiant que haurà de poder anar planificant el seu propi procés de formació. La coplanificació del procés de pràctiques és imprescindible.
- **Presentar l'estudiant a l'equip de professionals i a la comunitat.** Sentir-se integrant de l'equip i reconegut com a company és un dels pilars per afavorir la transferència de competències. La forma en què el tutor planifiqui aquest moment és molt important, doncs traslladarà a l'estudiant i a l'equip la representació que té d'aquest, on el situa i quin protagonisme li dona. Ser "el noi/la noia de pràctiques" és diferent a ser "la (nom) estudiant en pràctiques que està treballant en ... i amb... i estarà un temps amb nosaltres".
- **Aprofundir en el territori, en la realitat del centre i en la quotidianitat de la pràctica.** Convertir-se en l'ombra del tutor implica fer una immersió en l'agenda professional d'aquest. Aquesta immersió permet a l'estudiant conèixer des de l'acció professional tots els elements clau. Així, des de l'observació i anàlisi de la pràctica professional anirà configurant l'imaginari des d'on aprofundirà en els coneixements teòrico-pràctics de l'experiència.

Tutor-Centre	Estudiant
<ul style="list-style-type: none"> · Actualitzar i consensuar el pla de pràctiques. · Presentar l'estudiant a l'equip de professionals i a la comunitat. · Aprofundir en el territori, en la realitat del centre i en la quotidianitat de la pràctica. · Impulsar espais de relació amb la població que treballa i/o amb l'equip de professionals · Definir les accions i intervencions de l'estudiant amb el tutor-centre. 	<ul style="list-style-type: none"> · Mostrar una actitud exploratòria cap a la institució de pràctiques i el seu context. · Aprofundir en el context del centre de pràctiques. · Conèixer el marc legislatiu de la pràctica professional. · Reconèixer les característiques del grup de població o de l'objecte d'estudi amb el que treballa. · Construir tot el seu marc lògic dels projectes que es desenvolupen en el centre de pràctiques i que caracteritzen la seva pràctica.
TASQUES DEL TUTOR-UNIVERSITAT	
<ul style="list-style-type: none"> · Impulsar la construcció d'un marc conceptual per interpretar les claus de l'àmbit. · Seguiment de l'anàlisi del context · Afavorir la identificació de la xarxa d'entitats i serveis. 	

Moment 2: ACOMPANYAMENT

Espai per anar cedint responsabilitats progressivament

La immersió en la quotidianitat de les pràctiques genera una proximitat entre tutor i estudiant que els permet ajustar les seves representacions mútues i establir una relació de confiança en les potencialitats de l'estudiant i en les possibilitats de la seva progressió. L'estudiant té l'oportunitat d'estar present en les intervencions dels professionals per observar la seva pràctica i analitzar els referents de l'acció. És per això que en aquest moment les funcions que es posen en lloc són:

- *Ser una persona referent en el seguiment de l'estudiant* pel que fa referència a dubtes, qüestions, conflictes, etc., amb el propòsit d'analitzar de manera objectiva la seva intervenció educativa
- *Facilitar entrada al/s servei/s i integrar-lo en l'equip educatiu* especificant l'encàrrec que desenvoluparà durant el seu procés de pràctiques.
- *Implicar l'estudiant* en processos d'organització, planificació, execució i avaluació d'activitats i/o projectes.
- *Facilitar l'assistència de l'estudiant* a les reunions d'equip, a reunions en xarxa entre diferents serveis, a cursos de formació amb la resta de l'equip, etc.

El reconeixement i cessió d'algunes responsabilitats a l'estudiant permet l'experimentació professional cada vegada més autèntica i real. Els estudiants que han pogut fer una immersió en la vida quotidiana en el centre reconeixen haver transferit competències de manera natural i espontània. La transferibilitat, i per tant l'aprenentatge, serà més gran com més intensa i profunda sigui la relació de l'estudiant amb la pràctica educativa i l'entorn de la intervenció.

Tutor-Centre	Estudiant
<ul style="list-style-type: none"> · Facilitar l'entrada al/s servei/s i integrar-lo com a part de l'equip educatiu, especificant l'encàrrec en el seu procés de pràctiques. · Implicar a l'estudiant en processos de l'organització, planificació, execució i avaluació d'activitats i/o projectes. · Facilitar l'assistència de l'estudiant a les reunions d'equip, a reunions en xarxa entre diferents serveis, per a cursos de formació amb la resta de l'equip 	<ul style="list-style-type: none"> · Fer un diagnòstic de necessitats/demandes/encàrrecs i prioritzar-les · Identificar un acció/activitat a desenvolupar que sigui un avanç en la realitat del centre · Dissenyar un projecte, acció, programa.
TASQUES DEL TUTOR-UNIVERSITAT	
<ul style="list-style-type: none"> · Ser una persona referent en el seguiment de l'estudiant <ul style="list-style-type: none"> ... en el procés de recollida d'informació ... en el procés d'adaptació al centre ... en el procés formatiu ... en l'adquisició d'habilitats, competències i autonomia · Acompanyar en la planificació d'un projecte de millora. 	<ul style="list-style-type: none"> · Observar i reflexionar sobre la pràctica professional. · Reconèixer les funcions i característiques de la pràctica dels diferents membres de l'equip professional.

Moment 3: SEGUIMENT

De la cessió progressiva de responsabilitats a l'autonomia supervisada

Aquest és un moment d'inflexió en el procés de la transferència de competències, doncs el tutor es retira progressivament per donar autonomia a l'estudiant. En aquest període, prenen molta rellevància els espais de tutorització i seguiment, donat que l'estudiant es troba en circumstàncies que ha de fer front prenent part activa de la pràctica professional (amb confiança però incertesa). És el moment àlgid on l'estudiant mobilitza tots els seus recursos i les seves capacitats. L'acompanyament en aquestes sensacions i en la reflexió de l'acció són cabdals per a la identificació del moment maduratiu de les competències que s'han posat en relació i que han permès abordar la realitat pràctica.

Així, les funcions que s'han associat a aquest moment són:

- *Promoure l'autonomia i autogestió de la pràctica.* S'ha de poder facilitar que l'estudiant tingui oportunitats de transferir les seves competències a situacions concretes on el grau de complexitat s'anirà incrementant per tal d'exercitar més les seves potencialitats.
- *Establir espais de reflexió i seguiment sobre les responsabilitats cedides.* En aquest moment, el contingut per analitzar i conceptualitzar en els espais de tutoria és la pròpia experiència; des de la seva introspecció: com se sent i com es percep com a professional. Aquest diàleg des del jo més íntim afavoreix l'ajustament de les competències, la resignificació de la teoria i la pràctica, la confrontació de les decisions preses i l'anàlisi de la construcció de la identitat professional.

En alguns processos formatius el tutor-professional pot considerar que l'estudiant no està preparat per aquest moment, que no ha assolit les competències necessàries per la gestió autònoma i responsable d'una pràctica concreta.

Tutor-Centre	Estudiant
<ul style="list-style-type: none"> · Promoure l'autonomia i autogestió de la pràctica. · Establir espais de reflexió i seguiment sobre les responsabilitats cedides. · Cedir progressivament responsabilitats · Impulsar espais per l'autonomia supervisada 	<ul style="list-style-type: none"> · Implementar una acció/projecte professional en el centre. · Avaluar el projecte implementat per ell mateix en el servei de pràctiques.
TASQUES DEL TUTOR-UNIVERSITAT	
<ul style="list-style-type: none"> · Reflexionar sobre la responsabilitat i autonomia adquirides · Fomentar l'anàlisi de la construcció de la identitat i desenvolupament professional · Confrontació de la planificació amb la pràctica professional · Fomentar el treball en xarxa 	<ul style="list-style-type: none"> · Sistematitzar la pràctica professional des de la reflexió-acció · Definir un marc conceptual propi

Moment 4: AVALUACIÓ

Des de l'obertura de l'acollida al tancament del procés

L'avaluació està permanentment present en les funcions del tutor, doncs és el que li permet ajustar el suport educatiu a l'estudiant i, per tant, concretar les seves estratègies docents. Aquelles que l'ajuden a guiar-lo per copsar la realitat de la intervenció, reflexionar, analitzar el rol professional que està prenent i desafiar-lo a prendre iniciatives d'acció i de disseny de l'acció. Les funcions del tutor en aquest moment serien:

- *Analitzar conjuntament l'evolució de les competències de l'estudiant.* Aquesta anàlisi permet acompanyar un espai d'autoavaluació, en què l'estudiant incorpora aquells aspectes valoratius que ha identificat en la seva progressió. El tutor apunta els aspectes competencials en què ha progressat adequadament i aquells altres que requereixen d'un treball més conscient i intencional.
- *Orientar i proposar la continuïtat del treball competencial en altres experiències pràctiques.* El procés d'evolució de les competències professionals està actiu durant tota la trajectòria professional. Per això seria bo que el tutor pogués donar orientació de com poder continuar treballant en aquesta evolució en l'etapa immediatament posterior a les pràctiques.

<i>Tutor-Centre</i>	<i>Estudiant</i>
<ul style="list-style-type: none">· Analitzar conjuntament l'evolució de les competències de l'estudiant.· Orientar, proposar i donar continuat al pla formatiu de les competències en altres i variades experiències.	<ul style="list-style-type: none">· L'estudiant ha d'observar i reflexionar sobre la pràctica dels professionals.· L'estudiant ha de saber analitzar la seva pràctica· L'estudiant ha de tenir una actitud crítica per poder elaborar unes conclusions sobre el projecte, acció, programa realitzat.· L'estudiant ha de tenir una actitud reflexiva respecte a l'evolució de les seves competències· L'estudiant ha de tenir una actitud reflexiva respecte a les relacions posades en joc durant la seva pràctica
TASQUES DEL TUTOR-UNIVERSITAT <ul style="list-style-type: none">· Conceptualitzar i definir l'avaluació com a eina professional· Treballar les primeres impressions i emocions.· Fomentar la reflexió en l'acció de l'exercici professional.· Integrar l'avaluació personal amb l'avaluació formativa.	

VII. PRESENT I FUTUR D'UNA FORMACIÓ PRÀCTICA

Com a resultat dels aspectes compartits i consolidats a partir d'un llarg recorregut de col·laboració entre la coordinació del practicum d'educació social amb centres col·laboradors, s'ha configurat una manera d'entendre i desenvolupar el pràcticum que sintetitzem a continuació:

- El pràcticum està en permanent supervisió i construcció.
- Aquesta construcció implica la revisió constant del marc conceptual dels principis que defineixen el pràcticum, dels seus referents organitzatius i de la incidència en la transferència de les competències dels estudiants.
- Les transformacions són oportunitats i reptes formatius que amplifiquen la qualitat del pràcticum que impliquen a tots els agents i que es fonamenta en la reflexió-acció com eina d'avaluació.
- La qualitat del pràcticum segons la proposta presentada es fonamenta en:
 - Impulsar la funció docent de tots els implicats (tutors-centre, tutors-universitari i estudiants).
 - Facilitar trobades col·lectives per a l'intercanvi d'experiències formatives que impulsin la coresponsabilitat docent i repensar conjuntament el pràcticum.
 - Vetllar per la qualitat de la formació pràctica, que va més enllà de la qualitat dels centres de pràctiques, fonamentant-se en la qualitat de la relació educativa entre els tres agents.
- Centrar-se en la transferència de competències en les pràctiques, per a la construcció de la identitat professional, situa a l'estudiant com a centre de l'aprenentatge i en destaca la seva responsabilitat autoformativa i formativa. L'estudiant com activista de la seva formació i no només com protagonista.
- Les pràctiques s'han d'entendre com un projecte col·lectiu: cal compartir els objectius formatius i conèixer les funcions de cada un dels agents implicats.
- Es fonamenta en el reconeixement dels actors: les seves funcions, les seves motivacions i les condicions que tenen per desenvolupar les seves responsabilitats formatives.
- És molt important el grau de consciència que tenen els agents de la seva implicació en el pràcticum. És a dir, requereix de la decisió conscient i intencional del grau d'implicació i compromís que es va a prendre en el procés. Des del tutor-centre fins a l'estudiant, passant pel tutor-universitat, el grau de compromís que posa en el procés va condicionar la qualitat d'aquest així com la significativitat dels aprenentatges que es fan.
- La coordinació del pràcticum realitza les funcions administratives, pren decisions tècniques i impulsa innovacions docents. Així com, es responsabilitza d'impulsar la funció docent del tutor-centre i de l'estudiant.
- El seminari és un espai de construcció teòric-pràctica des de la reflexió de l'acció i es fonamenta en el treball interprofessional en xarxa.
- El treball de les expectatives i la representació és clau.
- Articular la complexitat del procés de la formació pràctica i de la seva evolució, matisant com en cada fase es redefeixen responsabilitats dels actors.
- El reconeixement i cessió d'algunes responsabilitats a l'estudiant permet l'experimentació professional cada vegada més autèntica i real.
- Es imprescindible que tots els agents participin de la coplanificació de les pràctiques.
- Cal innovació i creativitat metodològica en el marc de les transformacions per a l'evolució d'un model coresponsable.

VIII. BIBLIOGRAFIA

- Boekaerts, M. (1999). *Self-regulated learning: where we are today*. *International Journal of Educational Research*, 31, 445-457.
- Bose, J., & Rengel, Z. (2009). A Model Formative Assessment Strategy to Promote Student-Centered Self-Regulated Learning in Higher Education. *US-China: Education Review*, 6 (12), 29-35. Disponible a: <http://www.eric.ed.gov/PDFS/ED511170.pdf> [accés: 13-04-2012]
- Costa, S.; Novella, A.; Pérez-Escoda, N.; Venceslao, M.; Forés, A.; Usurriaga, J.; Freixa, M. (2012). *Quadern de pràctiques del tutor/a de la Universitat (curs 2011-2012). El pràcticum: espai per la transferència de competències i el desenvolupament professional de l'educador/a social*. Disponible a: <http://hdl.handle.net/2445/21987> [accés: 05-08-2012]
- Dochy, F., Segers, M. i Sluijsmans, D. (1999). «The use of self-, pee- and coassessment: a review». *A Studies in Higher Education*, 24 (3), 331-350.
- Fernández, M., et al. (1998). *The Tutor's Role in Teaching Practice in Initial Teacher Training*. *A European Journal of Teacher Education*, 11, (2-3),123-30.
- Forés, A.; Usurriaga, J.; Novella, A.; Costa, S.; Pérez-Escoda, N.; Venceslao, M.; Freixa, M. (2011). *Quadern de pràctiques de l'estudiant (curs 2011-2012). El pràcticum: espai per la transferència de competències i el desenvolupament professional*. Universitat de Barcelona. Facultat de Pedagogia. Disponible a: <http://hdl.handle.net/2445/22283> [accés: 05-08-2012]
- Gates, S. et al. (2002). *Ensuring Quality and Productivity in Higher Education: An Analysis of Assessment Practices*. Washington D.C.: ERIC Clearinghouse on Higher Education.
- Higgins, R., Hartley, P. i Skelton, A. (2001). «Getting the message across: the problema of communicating assessment feedback». *A Teaching in Higher Education*, 6 (2), 269-274.
- Mateo, J. (coord.) (2009). *Guia per a l'avaluació de competències en el treball de grau en l'àmbit de les ciències socials i jurídiques*. Agència per a la Qualitat del Sistema Universitari de Catalunya, p. 11-29, 58-73. Disponible a: http://www.aqu.cat/doc/doc_95455311_1.pdf [accés: 05-08-2012]
- Mauri, T., Rochera, M.J. (1997). *Aprender a regular el propio aprendizaje*. *Aula de Innovación Educativa*, 67, 48-52.
- Novella, A.; Forés, A.; Rubio, L.; Gil, E.; Costa, S.; Pérez Escoda, N. (2012) «Innovar en, desde y para el prácticum: supervisión y evaluación». *Revista de Docencia Universitaria*, 10 (1), p. 453-476. Disponible a: <http://redaberta.usc.es/redu/index.php/REDU/article/view/230> [accés: 05-08-2012]
- Novella, A.; Fuentes, N.; Forés, A. (2011) «El disseny d'uns quaderns de Pràcticum des de la millora docent i el treball coresponsable per a la transferència de competències i el desenvolupament professional». *REIRE, Revista d'Innovació i Recerca en Educació*, vol. 4, núm. 2, p. 40-58. Disponible a: <http://www.raco.cat/index.php/REIRE> [accés: 01-07-2011]
- Pérez-Escoda, N.; Venceslao, M.; Costa, S.; Novella, A.; Forés, A.; Usurriaga, J.; Freixa, M. (2012). *Quadern de pràctiques del tutor/a de centre (curs 2011-2012). El pràcticum: espai per la transferència de competències i el desenvolupament professional de l'educador/a social*. Universitat de Barcelona. Facultat de Pedagogia. Disponible a: <http://hdl.handle.net/2445/21804> [accés: 05-08-2012]
- Saravia, M. (2009). *Evaluación del profesorado universitario. Un enfoque desde la competencia profesional*. Estats Units, Regne Unit, Alemanya: VDM, Verlag.
- Schunk, D.M; Zimmerman, B.J. (1998). *Self-regulated learning: From teaching to self-reflective practice*. Nova York: The Guilford Press.
- Shute, V. J. (2008). Focus on Formative Feedback. *Review Of Educational Research*, 78(1), 153-189.
- Taras, M. (2001). «The use of tutor feedback and student self-assessment in summative assessment: towards transparency for students and for tutors». *A Assessment and Evaluation in Higher Education*, 26 (6), 605-614.
- Zabalza, M.A. (2003). *Competencias docentes del profesorado universitario*. Madrid: Narcea.
- Zabalza, M.A. (2004). *Guía para la planificación didáctica de la docencia universitaria en el marco del EEES*. Universidad de Santiago de Compostela. Disponible a: <http://www.upcomillas.es/eees/Documentos/guiaplan.pdf> [accés: 19-09-2012]